

אוקטובר 2009: אזרחים אינם אויבים

"המשטרה חייבת להטמיע בקרב שוטריה את התובנה כי הציבור הערבי בכללו אינו אויב שלהם, וכי אין לנהוג בו כאויב" (מתוך דו"ח ועדת אור, ספטמבר 2003)

באוקטובר 2000 במהלך הפגנות וגילויי מחאה על רקע פרוץ האינתיפאדה השנייה, פרצו עימותים בין המשטרה לבין אזרחים ערבים בגליל, במשולש ובמקומות אחרים בשטח מדינת ישראל. כוחות המשטרה ירו למוות ב-12 פלסטינים אזרחי המדינה ובפלסטיני תושב השטחים, פצעו ועצרו מאות אחרים. ועדת אור, ועדת חקירה ממלכתית לחקר האירועים, קבעה כי הקיפוח, האפליה והעוינות, המשטרית והממסדית כלפי האזרחים הערבים הם בין הגורמים העיקריים שהובילו לאירועי אוקטובר. הוועדה המליצה לחקור את אירועי הירי ולפעול במגוון אמצעים למחיקת כתם האפליה של אזרחי המדינה הערבים.

בספטמבר 2005 החליטה המחלקה לחקירת שוטרים (מח"ש) אשר חקרה את אירועי אוקטובר, שלא להעמיד לדין איש מבין אנשי המשטרה, שוועדת אור הצביעה עליהם כמי שהיו מעורבים בהריגתם של 13 בני אדם ופציעתם של רבים אחרים.

המציאות באוקטובר 2009 מראה שמדינת ישראל לא פעלה להסרת הכתם, אשר הלך והתרחב במרוצת השנים מאז אירועי אוקטובר 2000. בשנה האחרונה, שנפתחה באירועי האלימות בעכו ונמשכה בהתבטאויות ויוזמות חקיקה פוגעניות, אנחנו עדים להסלמה נוספת ביחסים שבין הממסד הישראלי לבין המיעוט הערבי, הסלמה אשר מהדהדת גם אל תוך מארג היחסים הרגיש בין אזרחים יהודים וערבים ברחבי המדינה.

הכרסום המעמיק בהגנה על זכויות האדם של האזרחים הערבים מעיד על כך, שרבים בהנהגת המדינה לא אימצו את מסקנות ועדת אור, ולצד המשך אפליית האזרחים הערבים בחלוקת המשאבים הציבוריים, הם אף פועלים לסימון המיעוט הערבי כאויב.

ראוי להזכיר: דמוקרטיה אמיתית חייבת להיות מסוגלת להכיל מיעוט לאומי יליד, תוך כיבוד תרבותו, שפתו והזיכרון ההיסטורי שלו. מדינה המגבילה את זכויותיהם הבסיסיות של אזרחיה לחופש ביטוי ולחירות פוליטית, הפועלת ללא הרף לצמצום גבולות השיח הציבורי-פוליטי הלגיטימי ולסימון אזרחים כאויבים, היא מדינה הפוגעת במישרין בזכויות אדם ומעמידה בסכנה ממשית את ערכי הדמוקרטיה ואת יכולתה להתקרא דמוקרטיה.

במסמך זה נעמוד על כמה מיוזמות החקיקה הבעייתיות ביותר מהשנה האחרונה ועל ההשלכות החמורות של מדיניות ממשלתית ומשטרית, המציגה מיעוט לאומי המונה כחמישית מכלל אזרחי המדינה, כאויב.

יוזמות והצעות חוק גזעניות:

בשנה האחרונה אנו עדים לשיא במספר היוזמות והצעות החוק הגזעניות. מגילויי אפליה וגזענות אלה מקרב הדרגים הבכירים ביותר במערכת הפוליטית והשלטונית, ניכרת כוונה מובהקת להצר את צעדיהם של האזרחים הערבים וליצור דה-לגיטימציה של חייהם הפוליטיים, תרבותם, זהותם הלאומית ועצם קיומם במדינה. על יוזמות אלה נמנות:

- 1. הצעת חוק העונשין (תיקון) – איסור פרסום הסתה לשלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית), התשס"ט-2009:** הצעת חוק הקובעת עונש של שנת מאסר על המפרסם קריאה, השוללת את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, זאת אם על פי תוכנו של הפרסום קיימת אפשרות סבירה, שהקריאה או הפרסום יביאו ל"עשיית מעשה של שנאה, בוז או אי-נאמנות למדינה או לרשויות השלטון או המשפט שלה שהוקמו כדיון". הצעת החוק אושרה בקריאה טרומית ביום 27.5.2009.
- 2. הצעת חוק יום העצמאות (תיקון-איסור ציון יום העצמאות או הקמת מדינת ישראל כיום אבל), התשס"ט-2009:** בחודש מאי 2009 תמכה הממשלה בהצעת חוק, האוסרת על ציון אירועי הנכבה והקובעת עונש מאסר על מי שיעשה זאת. ביום 17.7.09, בעקבות הסערה הציבורית שעוררה הצעת החוק, אושר בוועדת השרים לענייני חקיקה נוסח מחודש של הצעת החוק. לפי ההצעה המתוקנת לא יוטל עונש מאסר על מי שיציין את "יום הנכבה הפלסטינית", אולם ייאסר על גוף הנתמך על-ידי המדינה לממן ביצוע פעילות שיש בה משום ציון הנכבה. ביום 22.7.09 אושרה הצעת החוק בקריאה טרומית בכנסת.
- 3. הסרת שמות יישובים ערבים משילוט הדרכים:** ביולי 2009 הודיע שר התחבורה ישראל כץ על יוזמתו להביא להחלפת הכיתוב המופיע בשפה הערבית בשילוט הדרכים, לתעתיק בערבית של המילים והשמות העבריים.
- 4. כפיית ערכים ציוניים על בתי ספר ותלמידים ערבים:** בחודש יולי 2009 הודיע שר החינוך גדעון סער על כוונתו להוציא מתוכנית הלימודים בבתי הספר הערבים את המושג "נכבה". באוגוסט 2009 הצהיר השר בפני ועדת החינוך של הכנסת כי יפעל לקידום חינוך לערכים יהודיים וציוניים, וכי בתי ספר שבהם שיעור המתגייסים לצה"ל ולשירות לאומי חובה גבוה, יזכו לתוספת תקציבית – הן לביה"ס עצמו והן למורים¹.
- 5. הצעת חוק לתיקון פקודת האגודות השיתופיות (תיקון), תשס"ח-2008:** הצעת חוק לעיגון חוקי של ועדות הקבלה המפלגות ביישובים הקהילתיים, אשר מגדירה קריטריונים לסינון, וביניהם "התאמת המועמד להשקפת היסוד של היישוב הקהילתי". בדברי ההסבר של ההצעה נכתב, כי מטרתה "לשמר את היכולת להגשמת החזון הציוני הלכה למעשה".
- 6. שלילת אזרחות לחשודים בריגול – רק אם הם ערבים:** שר הפנים אלי ישי פתח השנה בהליך חריג לשלילת אזרחותם של ארבעה אזרחים ערבים, אשר נחשדו בביצוע עבירות ביטחוניות. על אף שבכל שנות קיומה של מדינת ישראל גם אזרחים יהודיים נחשדו והורשעו בבגידה וריגול, במקרים הבודדים בהם נשללה אזרחות מטעמי "הפרת

¹ ועדת החינוך של הכנסת, 26.8.2009

אמונים", היו אלה רק אזרחים ערבים. המסר של שר הפנים ברור: אזרחותם של הערבים בישראל אינה ברורה מאלה.

7. **אפליה בקבלת ערבים לשירות הציבורי:** באוגוסט 2009 הודיע שר החוץ אביגדור ליברמן להנהלת משרד החוץ על כוונתו לקדם את קביעת השירות הצבאי או הלאומי כתנאי לקבלה לקורס הצוערים היוקרתי של משרד החוץ.

"אפס סובלנות" - כלפי חופש הביטוי

מאז אוקטובר 2000 ניצבה משטרת ישראל בפני מבחנים רבים בהתמודדות עם אירועים שבהם מעורבים אזרחים ערבים, ובכלל זה גילויי מחאה המוניים. התנהלות המשטרה באירועים אלה מלמדת כי האזרח ערבי, לא כל שכן האזרח הערבי המבקש למחות או להפגין, עדיין זוכה ליחס השמור לאויב מסוכן, באופן ש"מצדיק" שימוש בכוח כלפיו.

כך, למשל, אירע ב"תהלוכת השיבה", שהתקיימה על אדמות הכפר העקור ספוריה ב- 8.5.2008. על-אף שהתהלוכה התקיימה באישור וללא אירועים חריגים כלשהם במהלכה, לקראת סיומה הגיעו למקום שוטרי יס"מ אשר פיזרו בכוח מאות ממתתפי התהלוכה, ביניהם עיתונאים וילדים. השוטרים ירו על משתתפי התהלוכה רימוני הלם, הכו ועצרו עשרות.²

בתקופת המלחמה בעזה (מבצע "עופרת יצוקה") המשטרה פיזרה מפגינים בכוח וביצעה מעצרים המוניים במהלך הפגנות מחאה לגיטימיות של אזרחים ערבים נגד המלחמה, באוניברסיטאות וביישובים ערביים. התנהלות זו גובתה בהתבטאויות לוחמניות מצד קציני משטרה בכירים, דוגמת הצהרתו של מפקד המחוז הצפוני במשטרה כי המשטרה תנהג "כלפי מפירי סדר ומסיתים באפס סובלנות".³

בתקופת המלחמה היינו עדים גם לתופעה של התחקות השב"כ אחר פעילות פוליטית לגיטימית של אזרחים ערביים, שהתבטאה בין היתר בזימון פעילים חברתיים ופוליטיים לחקירות אזהרה בשב"כ במטרה להרתיעם מלארגן ולהשתתף בפעולות מחאה נגד המלחמה.

אזרח עוינת וגזענות גואה

העוינות כלפי הציבור הערבי זכתה ל"רוח גבית" מהתבטאויות של שרים, חברי כנסת ואנשי ציבור. כך למשל, במהלך המלחמה בעזה (מבצע "עופרת יצוקה") הצהיר מעל דוכן הכנסת יו"ר האופוזיציה דאז וראש הממשלה כיום, בנימין נתניהו, כי "נפעל ביד ברזל נגד תומכי החמאס בתוכנו".⁴ בעקבות הפגנות סטודנטים בקמפוסים, הצהיר ח"כ אלכס מילר (ישראל ביתנו), כי יש להרחיק מספסל הלימודים כל סטודנט "המפגין הזדהות עם אויבי ישראל", וכי הסטודנטים הערבים המפגינים באוניברסיטאות "צריכים להבין... בלי נאמנות אין תואר".⁵ יו"ר סיעת הליכוד

² ר' תחקיר מקיף על אירועי ספוריה, כולל תיעוד מפורט של אלימות השוטרים, בפנייתם של האגודה הערבית לזכויות אדם וארגון עדאלה למח"ש: <http://www.adalah.org/heb/features/mahash.doc>

³ דו"ח "מחאה אסורה", ארגון עדאלה, ספטמבר 2009:

www.adalah.org/features/prisoners/protestors%20report.pdf

⁴ נאום יו"ר האופוזיציה נתניהו בכנסת, 29.12.2009.

⁵ 29.12.2009

במועצת עיריית ת"א קרא "להיכנס בפורעים הערבים ביפו בכל הכוח"⁶ ולמנוע הפגנות של אזרחים ערבים נגד הלחימה.

סממן מדאיג לאבדן הבושה הכרוך בהתבטאויות גזעניות נמצא באמירה המבודחת שהשמיע בפומבי ולעיני התקשורת השר לביטחון פנים, יצחק אהרונוביץ', אשר "החמיא" לשוטר סמוי כשאמר לו כי הוא "מלוכלך ונראה כמו ערבוש אמיתי"⁷. כנגד קריאות והתבטאויות שכאלו התריעה ועדת אור: "בשנות התשעים רבו התייחסויות והתבטאויות פומביות בפורומים שונים, המבטאות יחס סטריאוטיפי שלילי, ואף גזעני, כלפי ערבים. בתקופה זו נעשו התייחסויות כאלה רווחות יותר ונחזו כלגיטימיות יותר..."⁸.

הקריאות הללו ודומות להן, גורמות לליבוי הגזענות והשנאה. הצגת האזרח הערבי כאויב וכמי שמותר לפגוע בגופו ובזכויותיו הבסיסיות ביותר, גורמת להגדלת מדד העוינות נגד האזרחים הערבים ואף מעודדת מעשי אלימות וגזענות מצד הציבור היהודי כלפיהם.

ביחסן כלפי האזרחים הערבים, משמשות רשויות המדינה דוגמה לחיקוי חברתי. אם לא די בנזק הישיר שנגרם למיעוט הערבי כתוצאה מיוזמות ממסדיות, הרי שחמור לא פחות הוא המסר לציבור הרחב, לפיו המיעוט הערבי בישראל הוא בחזקת אויב שיש לסמנו, להתעמר בו, להדירו ולהפלותו. העובדה שהמדינה ורשויות אכיפת החוק לא העמידו לדין איש מבין אנשי המשטרה, שהיו מעורבים בהריגתם ופציעתם של עשרות אזרחים ערבים באוקטובר 2000, רק מחזקת את התחושה בקרב הציבור הרחב, כי דמם של האזרחים הערבים מותר⁹. על רקע זה יש לתת את הדעת על נתוני העלייה המתמדת בגילויי הגזענות בחברה הישראלית כלפי הציבור הערבי, על צורותיה השונות¹⁰.

אירועי יום כיפור בעכו בספטמבר 2008 ממחישים את הסכנה הגלומה ביצירת אווירה עוינת ומתלהמת כלפי הציבור הערבי בישראל. ההתנגשויות האלימות, שפרצו בעיר בין יהודים וערבים על רקע נסיעה של נהג ערבי בערב יום כיפור, ושהסתיימו בעשרות נפגעים ונזק רב לרכוש של

⁶ 15.1.2009

⁷ <http://news.walla.co.il/?w=/1/1504163>

⁸ דו"ח הוועדה, שער ראשון, פסקה 66

⁹ לפי דו"ח הגזענות 2008 של מרכז מוסאוו, מאז אוקטובר 2000 ועד מרץ 2008 נהרגו יותר מ- 42 אזרחים ערבים כשמרביתם נורו למוות ע"י כוחות הביטחון והמשטרה, ומקצתם נהרגו בידי אזרחים יהודים או עובדים בחברות שמירה פרטיות. במקרה אחד בלבד הורשע שוטר שירה באזרח ערבי והביא למותו. הוא נשלח לשישה חודשי מאסר. שני אזרחים יהודים שרצחו אזרחים ערבים והודו, כי החליטו לרצוח את הקורבנות שלהם בגלל שזיהו אותם כערבים, נשלחו לאשפוז בבתי חולים לחולי נפש:

http://www.mossawa.org/files/files/File/Racism_Report_2008_he.pdf

¹⁰ דו"ח שהוציא המרכז למאבק בגזענות בשנת 2007 מצביע על עלייה של כ-26% באירועי הגזענות כלפי האזרחים הערבים בשנת 2006. בדו"ח פורסמו ממצאי סקר שנתי, שעוקב אחר "מדד הגזענות" בחברה הישראלית. לפי ממצאי הסקר כ-50% מהציבור היהודי מרגישים חשש כשהם שומעים אנשים ברחוב שמדברים בשפה הערבית; כ-75% לא מסכימים לגור בבניין משותף עם ערבים; כ-56% חושבים שיש להפריד בין ערבים ליהודים במקומות בילוי; כ-57% מסכימים כי האזרחים הערבים מהווים איום בטחוני ודמוגרפי למדינת ישראל; כ-38% חושבים, כי התרבות הערבית היא תרבות נחותה בהשוואה לתרבות הישראלית:

בכר עוואודה ועלא חידר **מדד הגזענות לשנת 2006** (המרכז למאבק בגזענות, 2007). נמצא ב:

<http://www.no-racism.org/arabic/data/publications/index2006.doc>

תושבים, בעיקר לרכוש של תושבים ערבים, משקפות את התוצאות ההרסניות שאווירה זו עלולה לגרום¹¹.

סיכום

אירועי אוקטובר 2000 הפכו סמל לחומרת הניכור בין הממסד במדינת ישראל לבין אזרחי המדינה הערבים, ולתוצאותיו הרוות האסון. העובדה שבשש השנים שחלפו מאז הגשת המלצות ועדת אור, ממשלות ישראל דוחות בעקביות את יישומן, מדאיגה ומחרידה כאחד.

ההידרדרות החמורה בהגנה על זכויות המיעוט הערבי בישראל מאז אוקטובר 2000, והמדרון החלקלק של השנה האחרונה מחייבים עמדה נחרצת מצד הציבור בישראל, יהודים וערבים כאחד, הקוראת ליישום מלא ומיידי של המלצות ועדת אור, והמוקיעה מגמות לשינוי כללי המשחק הדמוקרטי. זאת, מתוך ראייה, כי שינוי בנורמות השלטוניות יביא בהתאם לשינוי בעמדות, בתפיסות ובאווירה הציבורית – שינוי הכרחי למען האפשרות לחיים משותפים, שוויוניים ושפויים.

¹¹ ר' דוח האגודה הערבית לזכויות אדם, המתעד את אירועי עכו:

<http://www.arabhra.org/Hra/SecondaryArticles/SecondaryArticlePage.aspx?SecondaryArticle=1715>
בעקבות אירועי עכו נשמעו קריאות בעיר להחרים את תושבי עכו הערבים ואף פורסמו הודעות באתרי אינטרנט, הקוראות להחרמת כל בתי העסק הערביים בעיר. עוד תופעה מסוכנת שהחלה להתפשט בשנה האחרונה ובמיוחד אחרי אירועי עכו הינה השימוש באתרים חברתיים באינטרנט להעברת מסרים גזעניים. בשנה האחרונה מוקמות, למשל, יותר ויותר "קבוצות שנאה" נגד ערבים ברשת פייסבוק תחת כותרות שונות, כמו: "ערבים מקומם תחת האדמה", "גם אני שונא ערבים", "ערבי גבר ערבי בקבר".